

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ УКРАЇНИ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РР.

Биба Назар Євгенович

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Науковий керівник: Ядловська Ольга Степанівна

кандидат історичних наук, доцентка, доцентка кафедри
міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Анотація. У статті досліджено та простежено розвиток національної грошової одиниці України в період буремних подій української революції 1917 – 1921 років. Даний матеріал має на меті ознайомлення з одним із періодів розвитку, становлення та занепаду гривні та інших грошових одиниць зазначеного періоду. Матеріал є корисним для ознайомлення та вивчення колекціонерами-початківцями, а також для науковців та широкого кола читачів.

Ключові слова: українська революція 1917-1921 років, грошова одиниця, революція, гривня, карбованець.

Початок становлення українського карбованця відбувся у 1917 р., коли Російська імперія розвалилась, на її уламках утворились нові держави. Самостійність змогли отримати багато народів, що були під російською окупацією: Білорусь, Грузія, Фінляндія, Литва, Дон, Кубань (яка розглядала питання приєднання до УНР) та інші народи. Здобувала самостійність, хоча і на короткий строк, Україна, на території якої було проголошено Українську Народну Республіку.

Центральна Рада Української Народної Республіки, проголосивши III Універсал в листопаді 1917 року, зініціювала новий проект, а саме проект з розробки нової української валюти, головною метою якого стало формування власної економічної системи та грошової одиниці.

У революційні роки на території України продовжували розплачуватись грошима Російської Імперії та тимчасового уряду – т. зв. «керенками», ходили також німецькі, австро-угорські, румунські та польські гроші [1].

Рис. 1. 1 рубль 1898 р. [6].

Примітка: На рисунку зображено аверс та реверс банкноти номіналом 1 рубль зразка 1898 року. Дана банкнота друкувалася за часів Російської імперії.

Згідно з проектом нова грошова одиниця повинна була отримати назву «карбованець».

Рис. 2. 50 карбованців 1918 р. [6].

Примітка: На рисунку зображено аверс та реверс банкноти номіналом в 50 карбованців зразка 1918 року.

Пояснюючи такий вибір назви Михайло Грушевський зазначав: «Центральна Рада ухвалила випуск українських грошей для першого початку в «карбованцях», рівних російським рублям, з огляду на те, що до них звикла українська людність» [2].

Уже 1 січня 1918 р. (19 грудня 1917 р. за старим стилем) Українська Центральна Рада ухвалила тимчасовий Закон про випуск державних кредитних білетів УНР, згідно з яким «кредитні білети випускаються у карбованцях, причому один карбованець містить 17,424 частки чистого золота і поділяється на 2 гривні або 200 шагів» [3].

Купюра номіналом в 100 карбованців стала однією з перших банкнот яка побачила світ. Автором ескізу нової банкноти став відомий український художник-графік Георгій Нарбут. Відомою роботою художника є також ескіз герба Української Народної Республіки, який було офіційно затверджено лише через 54 дні після друку перших банкнот. На 100 карбованцях вперше було зображено родовий герб київського князя Володимира Великого.

У радянський період були статті в кримінальному кодексі, які передбачали покарання за так звану «антирадянську пропаганду». Тризуб, який був чи не на кожному грошовому знаку, розцінювався чекістами як антирадянська пропаганда. Фактично, стимулювалось знищення цих матеріалів. У такий спосіб влада намагалась знищити пам'ять українського народу про те, що він колись мав незалежну державу з власною грошовою системою [1].

Номінал нашої банкноти було продубльовано чотирма мовами найбільших національних меншин (польська, єврейська, російська), що проживали тоді на території України, а також мовою титульної нації – українською.

Цікавим фактом є й те, що під час роботи над ескізом цих грошей художник використовував українські стародруки, сучасні колекціонери виділяють цілих дев'ять видів шрифтів які були застосовані художником. Хоч і на перших банкнотах було надруковано 1917 рік, вперше в обігу вони опинилися лише в 1918 році. Серед українського населення нові гроші отримали свою назву, «яєчня» через свій жовтий колір. Поява гривні як офіційної грошової одиниці в 1918 році. 9 лютого 1918 року російські радянські війська під командуванням російського лівого есера Михайла Муравйова після кількадечного артилерійського обстрілу захопили столицю Української Народної Республіки Київ та влаштували у місті терор, жертвами якого стали кілька тисяч осіб [4].

Захоплення радянськими військами столиці Української Народної Республіки зруйнувало економічне та господарське життя як столиці, так і країни в цілому. Банки, що опинилися на захопленій території, втратили свої срібні та золоті запаси. Окупаційними військами було вкрадено та вивезено з України кліше та матриці, за допомогою яких відбувався друк перших грошей. Через крадіжку матриць було унеможливлено швидко відновити друк.

Лише 1 березня 1918 р. Українська Центральна Рада під головуванням Михайла

Грушевського, прийняла в Житомирі Закон «Про грошову одиницю, биття монети та друк державних кредитових білетів». У новому законі ми можемо спостерігати появу гривні. Гривня мала містити в собі 8,712 долі чистого золота.

1 доля = 0,044 грами чистого золота.

1 гривня повинна була містити в собі 100 шагів (копійок). В обігу мали з'явитися банкноти номіналом 2, 10, 100, 500 гривень. Тобто раніше надруковані 100 карбованців дорівнювали новим 200 гривням.

Але хто став новим художнім творцем гривні? Ескіз банкноти номіналом в 2 гривні виконав художник Василь Кричевський. Вшановуючи пам'ять видатного художника, у 2023 році в обіг увійшла пам'ятна монета номіналом в 2 гривні, виготовлена з нейзильберу.

Рис. 3. Монета 2 гривні, 2023 р.

Примітка: На аверсі стилізоване зображення ескізу банкноти номіналом в 2 гривні зразка 1918 року, а на реверсі портрет художника Василя Кричевського. Зображення Національного банку України [8].

Ескіз нової банкноти був оздоблений простими геометричними фігурами. Дизайном 10, 100, 500 гривень залишився художник-графік Георгій Нарбут. Ескізи в його виконанні були дуже вишуканими та гарними, містили в собі орнаменти українських стародруків та гравюр XVII століття.

Рис. 4. 100 гривень 1918 р. [7].

Примітка: На малюнку зображено аверс банкноти номіналом в 100 гривень зразка 1918 року. Автор ескізу Георгій Нарбут.

Друк нових гривень мав відбуватися в Німеччині, а саме в Лейпцигу та Берліні. 15 березня 1918 року комісія на чолі з радником Міністра фінансів УНР від'їхала до Німеччини для укладання договору. Після появи в обігу нових 500 гривень вони отримали свою «народну» назву, а саме «горпинки» через зображення жінки на них.

Але через затримку в виготовленні гривень, в Україні зіштовхнулися з проблемами не достатку дрібних розмінних грошових знаків. На подолання цієї проблеми, 18 квітня 1918 року Центральна Рада прийняла новий закон, Закон «Про запровадження розмінних марок в Україні». Цим законом було передбачено випуск в обіг нових розмінних грошових знаків – шагів. Саме ці картонні марки виконували функцію «дзвінкої монети» та навіть мали напис: «Ходить на рівні з дзвінкою монетою». Номінали які ввійшли в обіг: 10, 20, 30, 40 та 50 шагів. Використовувати паперові марки замість металевих монет стали ще в останні роки існування Російської Імперії, тому цей досвід був не новим [9].

Рис. 5. 50 копійок 1915 р. [6]

Примітка: На рисунку зображено аверс та реверс паперової монети 50 копійок зразка 1915 року.

Тодішня українська влада не могла карбувати власні монети, тому була вимушена їх чимось замінити, так в обіг було введено марки-шаги.

Рис. 6. Монета 5 гривень 2018 р. [6].

Примітка: На рисунку зображено аверс та реверс пам'ятної монети України 2018 року. Ювілейна монета приурочена до 100-річчя випуску перших поштових марок УНР.

У держави не було золотого запасу. Дослідники сходяться на тому, що без золотого запасу дуже важко запровадити надійну валюту. Україна зіштовхнулася з цією проблемою у 1917-1920 роках [1].

Лише 8 липня 1918 р. марки-шаги побачили світ. Але вийшло так, що вже при владі був гетьман Павло Скоропадський. Напис на марках залишився старим: «Українська Народна Республіка», через те, що замовлялися вони ще попередньою владою. Художником, який розробив ескіз марок номіналом в 10 та 20 шагів став Антон Середя, решта вже традиційно належали Георгію Нарбуту. Уже наприкінці квітня 1918 р. грошова система України почала стабілізуватися. Гривня побачила світ також як і марки-шаги вже при владі Павла Скоропадського. Кінець розвитку та початок занепаду національної валюти в 1919 р. Цього року Директорія оголосила про зміцнення золотого вмісту української валюти. Для цього почали збирати усе наявне золото та срібло для випуску металічних монет, а також було оголошено

переплавку усіх мідних пам'ятників російським царям на дрібну монету. На золотих гривнях планувалось розмістити бюст Тараса Шевченка, а на срібних монетах – будинок Центральної Ради [3].

Втілити в життя це рішення Директорії вже не судилося. Після початку наступу більшовиків на Україну ми вимушені були забути про власні металеві гроші.

Після окупації значної території України більшовики почали вилучати з обігу українські паперові гроші. Більше за всіх ходили банкноти номіналом в 25 та 50 карбованців зразка 1918 р., потім також були вилучені з обігу. Гроші українського анархіста Нестора Махно. Махновці намагалися розробити та створити свою власну банківську систему, яка мала бути окремою та незалежною від інших. У Катеринославі махновці захопили великі суми грошей. На 70% це були радянські рублі. Білаш, начальник штабу армії Махна, у своїх спогадах наводить, що був спеціальний курс валют: радянського рубля до керенок, до карбованців УНР і так далі [5].

Рис. 7. 250 рублів 1917 р. [6].

Примітка: На рисунку зображено аверс та реверс банкноти номіналом в 250 рублів. Банкнота друкувалася за період правління Тимчасового Уряду та частково Радянської Росії. Дана банкнота друкувалася вже у період управління Радянської Росії.

Найбільше цінувалися керенки, а найменше – радянські рублі. І коли вони витратили все, окрім радянських рублів, які ніхто не хотів брати, то довелося видати окрему постанову: той, хто відмовляється приймати радянські рублі у представників махновської влади, буде оголошений ворогом махновського руху і його майно може підлягати конфіскації [5].

Рис. 8. 100 рублів 1918 р. [6].

Примітка: На рисунку зображено аверс та реверс банкноти номіналом в 100 рублів 1918 року, була розроблена владою Тимчасового Уряду. Потрапила в обіг в травні 1919 року. На банкнотах містився підпис комісара народного банку РРФСР Пятакова. В народі отримала прізвище «пятаковка». Банкноти друкувалися за зразком 1917 року, окремою ознакою, яка вказувала на радянський випуск був підпис Пятакова.

Штampi на грошах які свідчать, що це нібито гроші Махна, в більшості випадків були більш пізньою підрубкою. Махновці також намагалися запровадити випуск власних грошей в Катеринославі, проте в них нічого не вийшло, адже банально не було потрібної за якістю фарби, а на «вільній землі» ходили банкноти різних країн.

Через все це, був дуже складний внутрішній обмінний курс.

Отже, за період не довгої, але все ж таки самостійності, влада України намагалася запровадити свою власну грошову одиницю. У неї це вийшло, було стабілізовано економічну ситуацію в регіоні, проведено грошову реформу, введено в обіг спочатку карбованець, потім гривню. За фальшування грошових знаків було передбачено кримінальну відповідальність, про яку попереджували навіть на банкнотах, а саме покарання у вигляді позбавлення волі. Дослівно з банкноти номіналом в 50 карбованців зразка 1918 р.: «За фальшування карається тюрмою». Усього за період 1917-1919 років було випущено карбованці номіналом в : 10, 25, 50, 100, 250, 1000, гривні таких номіналів: 2, 5, 10, 100, 500, 1000 та 2000. Цікавим фактом є й те, що деякі міста могли друкувати власні гроші: Проскурів (Хмельницький), Одеса, Бердичів, Золочів, Житомир, Єлисаветград (Кропивницький) та інші.

Нині в Україні зберіглась мала кількість банкнот того періоду, адже радянська влада ставилася до них непривітно, а особливо до тризуба, який був на них зображений. Тому навіть те, що залишилося, залишилось в поганому стані, але все ж таки є бажаним предметом для колекціонерів як в Україні, так і за її межами.

Значення грошей для розвитку державності важко переоцінити. Кожна держава, яка отримує незалежність, насамперед затверджує герб, гімн та прапор, до цього списку сміливо можна віднести й національну грошову одиницю. Саме за допомогою грошей можна дізнатися назву країни, її символи, історію та культуру. Гроші можуть демонструвати розвиток країни, її статус у світі. Українська гривня двічі отримувала статус найкрасивішої валюти у світі та статус найстійкішої до факторів зносу. Українська гривня демонструє світові розвиток своєї системи захисту банкнот. Після вступу до Європейського Союзу може постати питання зміни гривні на євро, що може погано позначитися на нашій економіці, а також це рішення припинить розвиток та існування нашої власної грошової одиниці.

Список використаних джерел:

1. Українські гроші революції: Горпинки, лопатки і паперові монети. BBC News Україна. (б. д.). URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-41797443> (дата доступу: 20.02.2023).
2. Євтушенко Ю. Запровадження гривні в УНР. (б. д.). 1 березня 1918. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0301T/> (дата доступу: 20.02.2023).
3. 1918, з'явилися в обігу перші українські банкноти – карбованці УНР. (б. д.-б). Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/sichen/5/1918-zyavulyysya-v-obigu-pershi-ukrayinski-banknoty-karbovanci-unr> (дата доступу: 20.02.2023).
4. 9 лютого 1918 : Взяття Києва військами радянської Росії. (б. д.). Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0209Q/> (дата доступу: 20.02.2023).
5. Шурхало Д. Нестор Махно намагався поєднати два ідеали: Анархії та Запорозької Січі – дослідник. Радіо Свобода. 20 жовтня 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30226380.html> (дата доступу: 20.02.2023).
6. Приватна колекція автора Биби Н. Є.
7. Історія національної валюти України (б. д.). Каталог пам'ятних та ювілейних монет України. URL: <https://www.ua-coins.info/ua/article/istoriya-nacionalnoy-valyuty-ukrainy-grivnyu> (дата доступу: 20.02.2023).
8. Каталог нумізматичної продукції. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (дата доступу: 20.02.2023).
9. Євтушенко Ю. Гроші революції. Хто, коли і як надрукував перші гроші республіки. URL: Історична правда. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/02/19/152099/#> (дата доступу: 20.02.2023).